

RUSYA'NIN KIRIM'I İLHAKI (1783)*

Annex of The Crimea of Russia

Sinan YÜKSEL**

Özet

Rusya, 18. Yüzyıla kadar kendisi için önemli bir tehdit konumunda olan Kırım Hanlığını Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nden bağımsız hale getirdi. Kırım Hanlığının bağımsız hale geldiği tarihten 1783'teki Rusya'nın ilhakına kadar geçen süreçte Rusya ile Osmanlı Devleti arasında Kırım üzerinde nüfuz mücadelesi yaşandı. Hanlık içerisinde yaşanan taht mücadeleleri ve karışıklıklar da iki devlete Hanlığa müdahale imkânı verdi.

Rusya, Kırım Hanlığının başına Şahin Giray'ın geçmesini sağlayarak ve bunu Osmanlı Devleti'ne kabul ettirerek, Kırım'ın Osmanlı etkisine girmesini engellediği gibi kendi nüfuzunun Kırım'da artmasını sağladı. Kırım'da Şahin Giray'a karşı çıkan isyanı bastırmak ve Şahin Giray'ın hanlığını devam ettirmek için askeri güç kullanan Rusya, Kırım'ı ele geçirmek için hazırlıklarını tamamladıktan sonra Nisan 1783'te Kırım'ı ilhak etti. Bu ilhakla Karadeniz'de daha güçlü bir konum kazandı.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, Rusya, Kırım Hanlığı, Küçük Kaynarca Antlaşması, Şahin Giray.*

Abstract

Russia, It made the Crimean Khanate, which was an important threat for it until the century, independent from the Ottoman State with the Treaty of Küçük Kaynarca. In the period from the date of the Crimean Khanate's independence to the annexation of Russia in 1783, there was a struggle for dominance on the Crimea between Russia and the Ottoman Empire. The throne struggles and internal disturbances within the Khanate gave the two states the opportunity to intervene in the Khanate.

By bringing Sahin Giray to power in the Crimean Khanate and imposing this on the Ottoman Empire, Russia not only prevented the Crimea from entering the Ottoman influence but also increased its influence on the Crimea. By using military force to suppress the revolt against Sahin Giray in Crimea and to perpetuate the Khanate of Sahin Giray, Russia annexed Crimea in April 1783 after it completed its groundwork to capture Crimea. With this annexation, Russia gained a stronger position in the Black Sea.

Keywords: *Ottoman State, Russia, Crimean Khanate, Küçük Kaynarca Treaty, Şahin Giray.*

* DOI: 10.34189/asyam.3.2.003

Bu makale tarafımdan hazırlanan "Rusların Karadeniz Devleti Olma Süreci ve Bu Süreçte Rus-Osmanlı İlişkileri" (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2011) adlı çalışmadan türetilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, sinanyksel@yahoo.com

Rusya, Altınordu egemenliğinden çıktıktan sonra bir yandan iç durumunu düzeltmek için önlemler alırken bir yandan da Kırım Hanlığı tehdidini engellemeye çalıştı. 16. ve 17. Yüzyıl boyunca Rusya'ya sayısız seferler yapıp zararlar veren ve Rusya'yı vergiye bağlayan Kırım Hanlığı Rusya için en büyük tehditlerden biriydi. Kırım tehdidini ortadan kaldırmak ve güney sınırlarını güven altına alabilmek için güney bölgelerinin tahkimatını güçlendirip Kazaklarla iş birliği yaptı (Yüksel, 2011, s. 2-15).

18. yüzyılda Rusya'nın giderek güçlenmesine karşılık Kırım Hanlığının giderek zayıflamasıyla artık Kırım Hanlığı bir tehdit olmaktan çıkıp Rusya için bir hedef haline aldı. 1736-1739 Osmanlı-Rus-Avusturya savaşlarında Rusya, Kırım'ı tahrip edip Kırım'a birçok zarar verdi. İmzalanan Belgrat Antlaşmasıyla Kırım'ı ele geçiremeyen Rusya bu hedefinden vazgeçemedi. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşlarında büyük başarı elde eden Rusya, imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Kırım Hanlığının bağımsızlığını Osmanlı Devleti'ne kabul ettirdi. Bu Kırım'ın Rusya'ya ilhakının ilk adımı oldu (Yüksel, 2011, s.49;57-58).

Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında Rusya bir yandan yeni elde edilen bölgelerde inşa etme ve yerleştirme çalışmaları yürütülürken bir yandan da Kırım üzerinde Osmanlı Devleti ile çekişmeler sürmekteydi. Bundan dolayı inşa ve yerleştirme çalışmalarının bir an önce bitirilip, bu bölgeleri güçlü birer savunma alanları ve aynı zamanda Kırım ve Osmanlılara karşı askeri üs haline getirmek gerekiyordu (Yüksel, 2011, s.59).

Yaşanılan tüm zorluklara rağmen bu konularda önemli adımlar atıldı. Yeni savunma hatları oluşturulduğu gibi eskileri de güçlendirildi. Bölgeye insanlar yerleştirilerek tarım, hayvancılık ve özellikle de ticarete önemli gelişmeler oldu (Drujinina, 1959). Burada şunu da belirtmek gerekir ki, Kırım Hanlığı olduğu müddetçe yapılan bu çalışmaların tehlikede olacağı da kesindi. Bundan dolayı Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası bağımsız hale getirilen Kırım Hanlığı üzerinde hem Rusya hem de Kırım Hanlığının eskisi gibi kendisine bağlı olmasını isteyen Osmanlı Devleti arasında Kırım için nüfuz mücadelesine girmesi kaçınılmazdı.

Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası Kırım Hanlığı ve hanlarının bağımsız hareket etmeleri çok da kolay değildi. Osmanlı Devleti daha önce Ruslara karşı savunma kalkanı ve hücum üssü olarak kullandığı Kırım'ı kaybetmek istemiyordu. Rusya'nın ise çok uzun zamandır mücadele ettiği Karadeniz Devleti olabilme ve Karadeniz'de konumunu güçlendirebilme isteği için Kırım Hanlığı topraklarına ihtiyacı vardı. Bu durum iki devletin Kırım Hanlığı üzerinde nüfus mücadelelerine girmesini kaçınılmaz kılmıştır. Kırım Hanlığı içerisindeki Hanlık mücadeleleri ve karışıklıklar da iki devlete Kırım'a müdahale imkânı verecektir.

Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında Rusya, Kırım'ın bağımsızlığının güçlendirilmesi yönünde bir politika izlemeye başladı. Rusya için Osman-

lı Devleti'nin Kırım'ın bağımsızlığı ile ilgili karara uygun hareket etmesi çok önemliydi. Bunun için Kırım'da elde edilen durumun korunması için Tatarların kendi başlarına, kendi kararları doğrultusunda hareket etmeleri konusunda serbest bırakılmaları ve aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin de Tatarları kendi başlarına ve bağımsız olarak bırakması konusunda alıştırılması yönünde karar alındı (Kryuçkov, 2009, s.69). Alınan kararın uygulanabilmesi için Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında Osmanlı Devleti ile ilişkilerin normalleştirilmesi ve antlaşma maddelerinin yürürlüğe girmesini sağlamak için İstanbul'a Kont N.V. Repnin'i gönderdi (Bajova, 1998, s. 125). Antlaşma imzalanmış olmasına rağmen Osmanlı ordusu hala Kırım yarımadasında bulunuyordu. Eflak ve Boğdan'ın durumu henüz belli değildi. Rus tutukluların bir kısmı geri dönmemişti. Bu sorunların çözümünün yanı sıra Repnin, Rusya'nın Karadeniz'de dış ticaret imkânlarını araştırmakla da görevliydi (Drujinina, 1955, s.318). Repnin, antlaşma şartlarının yerine getirilmesi çalışmaları sırasında birçok güçlükle karşılaştı. Osmanlı Devleti'nin antlaşma maddelerinin uygulanmasını engellemeye yönelik faaliyetleriyle karşı karşıya kaldı (Anderson, 2001, s. 25). Osmanlı Devleti için Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında Kırım Hanlığının bağımsız olmasının yanı sıra Rusya'nın Karadeniz'e çıkması ve Karadeniz'de ticarete başlaması hemen kabullenecek bir durum değildi. Bundan dolayı antlaşma şartlarını uygulamayı ağırdan alması anlaşılabilir bir durumdu.

Osmanlı Devleti'nin Küçük Kaynarca Antlaşmasını onaylamayı geciktirmesi, Kırım'daki donanmasını çekmemesi, Rusya'nın da Kırım'da bulunan askeri kumandanları Dolgorukov ve Rumyantsev'e Osmanlılar Kırım'dan ayrılana kadar Kırım'ı terk etmemeleri yönünde emirler göndermesine neden oldu. İstanbul'da görüşmeler devam ederken, Osmanlı Devleti'nin isteğiyle Prusya elçisi antlaşma maddelerinin tekrar gözden geçirilmesi konusunda Rusya'ya arabuluculuk teklifinde bulundu. Prusya'nın bu teklifi kabul edilmedi. Bu girişimin başarısız olması ve aynı tarihlerde Avusturya'nın Boğdan topraklarının bir kısmını ele geçirmesi, Avusturya ile olası bir savaşın çıkma ihtimali Osmanlı Devleti'nin Küçük Kaynarca Antlaşmasını onaylamasını hızlandırdı (Kryuçkov, 2009, s. 70-74).

Küçük Kaynarca Antlaşmasının iki tarafça onaylanmasından kısa bir süre sonra Kırım Hanlığında taht mücadeleleri başladı. Devlet Giray, Kırım Hanı Sahip Giray'ı zorla tahttan indirdi ve Hanlığı ele geçirdi (Köse, 2006, s. 237-239). Han olduktan sonra Devlet Giray, Osmanlı Devletinden destek almaya çalışarak Kırım'ın bağımsızlığı için uğraş vermeye başladı (Drujinina, 1955, s. 320). II. Ekaterina, Devlet Giray'ın Hanlığını tanımış olmasına rağmen, Kırım'da kendi han adayı Şahin Giray'ın tahti ele geçirmek için yapmış olduğu faaliyetleri de destekliyordu (Fisher, 1978, s.60). Şahin Giray'ın, Osmanlı Devletinden tamamen bağımsız olmak istemesi ve Sultanın Kırım'da dini nüfuz oluşturmaya karşı olması nedeniyle Rusya için daha iyi bir adaydı. Böyle olmasına rağmen II.

Ekaterina, Şahin Giray'ın Kırım Hanı olması için acele etmedi ve hanlığı ele geçirecek kadar güçlenmesini bekledi (Drujinina, 1955, s. 320; Fisher, 1978, s. 60).

Devlet Giray'ın hanlığı ele aldıktan sonra yapmış olduğu faaliyetler kısa sürede kendisine karşı bir muhalefetin oluşmasına neden oldu. Bunun yanı sıra Rusların desteğiyle Şahin Giray'ın giderek güçlenmesi ve taraftar bulması önemli bir tehlike oluşturmaya başladı. Bu tehlikeli durumdan kurtulmak için Devlet Giray, Osmanlı Hükümetine başvuruda bulunarak, Hanlığın veraset yolu ile geçmesini teklif etti. Devlet Giray'ın bu teklifi Osmanlı Hükümeti tarafından kabul edilmedi (Ülküsal, 1980, s. 103). Hanlığın veraset yolu geçmesi konusu Rusya'da da gündeme gelmişti. Kırım Hanlığı tahtının babadan oğula geçmesiyle Kırım Tatarlarının bağımsızlıklarını koruyacakları düşünülüyordu. Fakat Devlet Giray'ın Osmanlı Devleti'ne bağlı olması, Rusya'nın da veraset önerisine karşı çıkmasına neden oldu (Drujinina, 1955, s. 322).

Devlet Giray, Kırım'da kendisine karşı oluşan muhalefete karşı durumunu güçlendirmek için İstanbul'a bir heyet gönderdi. Padişahın kendisine yeni bir hilat, bir berat, bir samur kürk ve bir kılıç göndermesini istedi. Sultan kendisine bir hilat gönderdi. Devlet Giray kendisine gönderilen hilatı kullanarak Kırım'da otoritesini sağlamlaştırmaya çalıştı (Fisher, 1973, s.15). Osmanlı Devleti'nin Kırım'a asker göndereceğini ve Rusların Kırımdan çıkarılacağı söylentilerini yaydı. Rusya, Devlet Giray'ın Osmanlı Devleti'nin desteğini alarak Hanlığını sağlamlaştırma çalışmalarından rahatsızlık duyarak, Or Kapıdaki askeri çalışmalarını hızlandırdı ve Kırım'a askeri müdahale etti. Rusya'nın Kırım'a müdahalesi için ortam oldukça uygundu. Pugaçev isyanı bastırılmış ve bu durum Rusya'yı oldukça rahatlatmıştı. İngiltere ve Fransa Amerika kıtasındaki sorunlarla meşgullerdi. Kırım'da Devlet Giray'a karşı bir muhalefet oluşmuş, aynı zamanda Şahin Giray'ın etrafında toplananların sayısı giderek artıyordu. Şahin Giray'ın hanlığının kabulünde ciddi problemler çıkmayacak gibi görünüyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin askeri ve ekonomik olarak durumunun iyi olmamasının yanı sıra İran ile de sorunlar yaşıyor olması, Rusya'nın Kırım'a müdahalesi ve kendi adayları Şahin Giray'ı han yapmak için uygun bir ortam yaratıyordu (Fisher, 1973, s. 15-21; Köse, 2006, s. 242).

Prozorovski önderliğinde 21 Kasım 1776'da harekete geçen Rus kuvvetleri Prekop'u ele geçirdi. Askerlerinin Prekop'u ele geçirmesinden sonra Rus Hükümeti, 22 Kasım 1776'da Osmanlı Devleti'ne bir bildiri gönderdi. Bildiride, Osmanlıların Küçük Kaynarca Antlaşmasına uymayarak Kırım'ın bağımsızlığına müdahalede bulunduğu, Kırımlıların bağımsızlıklarının kıymetini bilemedikleri ve tekrar Osmanlı Devleti'nin egemenliğine girmek için girişimlerde buldukları belirtiliyordu. Buna benzer bildirimler Kırım'a da gönderildi. Bu bildirimlerde Osmanlı Devleti Taman'ı ellerinde tuttukları müddetçe kendilerinin de Prekop'u geçici zorunluluk gereği ellerinde tutacakları belirtiliyordu. Prekop'un Ruslar ta-

rafından ele geçirilişi Devlet Giray'ın istemeyerek de olsa hanlıktan çekilmesine ve Şahin Giray'ın Kırım Hanı olmasının ilk adımı oldu (Drujinina, 1955, s. 324; Fisher, 1973, s. 18-19).

Rusların Prekop'u ele geçirmesi sonrasında Devlet Giray taraftarlarının birçoğu Şahin Giray tarafına geçti. Devlet Giray, Osmanlı Devleti'nin yanı sıra Kırım halkı ve aşiretlerden de beklediği yardımı alamadı. Ocak 1777'de Şahin Giray, Ruslar ve Nogayların yardımıyla önce Kerç'ten Kefe'ye sonrasında da Bahçesaray'a ilerledi. Bu gelişmeler üzerine Devlet Giray, mart ayının sonlarında Kırım'dan ayrıldı ve İstanbul'a gitti. Artık Şahin Giray'ın hanlığı için bir engel kalmadı. Şahin Giray mart sonunda Bahçesaray'a girdi ve Nisan başında da hanlık makamına oturdu (Fisher, 1978, s. 61-62; Fisher, 1973, s. 19-23). Şahin Giray'ın Kırım Hanı olmasıyla Kırım'ın Osmanlı Devleti'ne bağlanma tehlikesi ortadan kalktığı gibi Hanlığın Rusya ile daha yakın ilişkilere başlaması ihtimali vardı. Bundan dolayı Rusya Hükümeti, Hanlığın mirasla geçme meselesini dahi gündeme getirdi (Drujinina, 1955, s. 325).

Osmanlı Devleti, Rus Hükümetine Kırım'a askeri müdahalesini kınayan bir bildiri gönderdi. Rusya, bildiriye verdiği cevapta, askerlerinin Kırım'a hanın isteği ve ricasıyla girdiğini, Şahin Giray'ın halk tarafından seçilmiş, bağımsız bir hükümdar olduğunu; bundan dolayı da Osmanlı Devleti'nin ondan hesap sorma hakkının olmadığını bildirdi. Bu konuda İstanbul'da bulunan Rus elçisi Stahiev'e verilen talimatta, Kırım'a Rus askerlerinin girmesinin tek amacının anlaşma gereğince Tatarlara verilen bağımsızlık durumunu sağlamak olduğu, Osmanlı Devleti'nin Kırım'ın sonsuza kadar bağımsız olduklarını kabul etmeleri durumunda Rus askerinin Kırım'dan çıkartılacağı bildiriliyordu (Masaev, 1997, s. 147-148). Osmanlı Devleti ise ısrarlı bir şekilde Şahin Giray'ı han olarak tanımanın ön koşulu olarak Rus askerlerinin Kırım'dan çekilmesini istiyordu (Köse, 2006, s.248).

Aslında sorunun çözümü konusunda ortak nokta bulunmuş gibiydi. Her iki taraf da Rus askerlerinin çekilmesi durumunu istiyor gözüküyordu. Ancak bu çözüm iki tarafı da tam anlamıyla memnun etmiyordu. Şahin Giray'ın Rus yanlısı olması, onlara bağımlı hareket etmesi Osmanlı Devleti'ni rahatsız ediyordu. Rus askerleri Kırım'dan çıkmış olsalar bile Şahin Giray'ın hanlığı boyunca Kırım Hanlığı Osmanlı Devleti'nden uzaklaşacak ve Rusya'ya yakınlaşacaktı. Ruslar ise Kırım'daki Osmanlı egemenliğini sonlandırmış, kendisine yakın birini, Şahin Giray'ı han yapmıştı. Ancak Rusya, Kırım'da Şahin Giray'ın hanlığını tam olarak sağlamlaştırmadan ve Osmanlı Devleti'ne hanlığını kabul ettirmeden askerlerini geri çekmeyi uygun görmüyordu. Rus askerlerinin Kırım'dan çekilmesiyle Osmanlı Devleti'ne bağlı olanların Şahin Giray'a karşı faaliyete geçip sorunlar çıkarması ihtimali vardı. Bu durum elde edilen kazanımları riske atmak anlamına gelirdi. Bu durum iki devletin uzlaşmasına engel teşkil ediyordu. İki devlet arasında diplomatik görüşmeler devam ederken, Şahin Giray'ın Kırım'daki faaliyet-

leri hanlıkta tekrar karışıklıkların çıkmasına bu da iki devletin tekrar karşı karşıya gelmesine neden oldu.

Şahin Giray'ın Kırım'da otoritesini güçlendirerek Kırım'ı bağımsız ve güçlü bir devlet haline getirmek için yapmış olduğu çalışmalar halkın tepkisiyle karşılandı. Şahin Giray, feodal sistemi kaldırarak yerine otokrat bir rejim kurarak tüm idareyi kendi eline almaya çalıştı. Bunu sağlayabilmek için de toprak rejimini, vergi alma ve toplama yöntemini, askeri teşkilatı ve idari mekanizmayı temelinden değiştirmeye başladı. Yeni düzenlemelerden rahatsızlık duyan halk Şahin Giray'a karşı ayaklandı (Fisher, 1978, s. 62-64; Ülküsal, 1980, s. 107-110). Biraz önce de değinildiği gibi bu ayaklanma Rusya ile Osmanlı Devleti'ni karşı karşıya getirdi.

Rusya Hükümeti olayları ilk başta "Kırım Karışıklığı" olarak adlandırdıysa da bölgedeki askerlerine savaş hazırlığı yapmaları için emirler gönderdi. Kasım ayının ortalarında A. V. Suvarov, Kuban kolordusunun komutanı olarak tayin edildi. Osmanlı Devleti de gelişmeleri yakından takip ediyordu. Osmanlı Devleti, olayların kendi aleyhine dönmesi durumunda Karadeniz'de, stratejik olarak çok önemli bölgede, Rusya'nın jeopolitik üstünlüğü ele geçirebileceği endişesiyle hareket ediyordu (Masaev, 1997, s. 150-151). Kırım'da olayların çıkmasından sonra Osmanlı Devleti Selim Giray'ı Kırım Hanı olarak atadı ve yanına 8 bin kişilik ordu vererek karadan Kırım'a gönderdi. Selim Giray, Kırım'a geldiğinde Şahin Giray'ın Rusların yardımıyla isyanı bastırmış olduğunu gördü. Mücadeleye girmeden geri dönmek zorunda kaldı (Ülküsal, 1980, s. 111; Fisher, 1973, s. 11-12).

Kırım'da yaşanan olaylar sırasında Rusya, Karadeniz'de henüz Osmanlı donanması ile mücadele edecek bir durumda olmadığından olası bir saldırı için Akyar, Kefe ve Yalta Limanlarını tahkim etti. Or Kapı ve Arabat'ta bulundurdıkları askerlerle de Özü ve Kuban taraflarından gelecek Osmanlı ordularına engel oluyorlardı. Osmanlı Devleti, Kırım'a Ağustos 1778'de Akhtiar Limanından donanma ile karaya asker çıkararak müdahale etmek istemişse de bu Ruslar tarafından engellendi (Fisher, 1973, s. 19-20). Kırım dolayısıyla da Karadeniz üzerinde yaşanan bu çekişmeler iki devleti savaş durumuna getirmişse de İstanbul'da yapılan görüşmeler sonrasında 21 Mart 1779'da Aynalıkavak Antlaşması imzalandı.

Aynalıkavak ya da Drujinina'nın da ifade ettiği gibi "açıklayıcı" Anlaşma, Küçük Kaynarca Antlaşmasının bir eki olarak yazıldı. Bu durum anlaşmanın 9. maddesinde şu şekilde belirtildi; "*İş bu anlaşma Küçük Kaynarca Antlaşmasının açıklayıcı ve tamamlayıcı eki olup, anlaşmayı imzalayan iki tarafın zorunluluk ve şartlarını yerine getirmekle yükümlü kılmaktadır*". Anlaşmanın ek bölümünde, Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasından itibaren bazı konularda yanlış anlaşılmalara, özellikle de Kırım Tatarlarının özgürlük ve bağımsızlık konularında bazı yanlışlıklar olduğu, Küçük Kaynarca Antlaşması'nın bazı değişikliklerle

birlikte kelimesi kelimesine eklendiği belirtiliyordu (Drujinina, 1955, s. 331).

Aynalıkavak Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti, Şahin Giray'ın hayatı boyunca Kırım Hanı olduğunun yanı sıra Kırımlıların işlerine ve bağımsızlıklarına karışmamayı kabul etti. Bunun karşılığında Rusya da üç ay içerisinde Kırım ve Taman'dan, üç ay yirmi gün içerisinde de Kuban'dan askerlerini geri çekecekti. Ayrıca Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Kırım Tatarlarına bırakılan, Bug ve Dnestr nehirleri arasındaki arazinin tekrar Osmanlı Devleti'ne verilmesini kabul ediyordu. Fakat Osmanlı Devleti bu arazinin Özü'ye yakın tarafını kullanabilecek diğer tarafını ise boş bırakacaktı (Erim, 1953, s. 151-158). Bu anlaşmayla Rusya, istediklerini elde etti. Kırım'ın ilhaka giden süreçte önemli bir adım olarak, Kırım'da oluşabilecek Osmanlı etkisinin önüne geçti ve kendine yakın bir han Osmanlı Devleti'ne kabul ettirdi. Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki, bu mücadele sadece Kırım ile sınırlı değildi. Her iki devlet de bu mücadelenin asıl nedeninin Karadeniz'de güçlü bir konum kazanmak olduğunun farkındaydı. Bu konuda Rusya giderek Osmanlı Devleti'nden avantajlı konuma geliyordu.

Aynalıkavak Antlaşmasının imzalanmasından sonra Rusya, anlaşma gereği Kırım'daki askerlerini geri çekmeye başladı. Bu geri çekiliş Haziran'ın başlarında tamamlandı. Osmanlılarda anlaşma maddelerine uyarak Şahin Giray'ın hanlığını onayladı ve Kırım'a teşrifat gönderdi. Böylelikle Şahin Giray, her iki tarafın baskısından biraz olsun kurtuldu ve bağımsız bir han olarak Kırım'da reform faaliyetlerine devam etti. Şahin Giray'ın uygulamış olduğu reform faaliyetleri kısa sürede yine kendisine karşı önce muhalefetin doğmasına sonrasında da bir isyanın çıkmasına neden oldu. Çıkan isyanda Kırımlılar, Bahadır Giray etrafında toplanmışlar ve onu han ilan etmişlerdi. İsyan sırasında Şahin Giray, Kerç'teki Ruslara sığındı. Ruslar bu isyanı Potemkin önderliğinde bastırarak, Şahin Giray'ın hanlığının devamını sağladı (Fisher, 1973, sayı:6, s. 22; sayı:7, s. 9-13;29-31).

Rusların, Kırım'a müdahaleleri Rus-Osmanlı ilişkilerinin tekrar gerginleşmesine yol açtı. İstanbul'daki Rus elçisi Bulgakov ile Osmanlı devlet adamları arasında önemli görüşmeler yapıldı. Osmanlı Devleti, Rusya'nın Kırım'a müdahalesini Kırım Hanlığının bağımsızlığının bozulması olarak değerlendirdi. Kırım'a her iki taraftan birer gözlemci gönderilerek, halkın Şahin Giray'ı mı yoksa Bahadır Giray'ı mı desteklediğinin anlaşılmasını ve seçilenin han yapılmasını, eğer Kırım Halkı her ikisini de istemezse yeni bir hanın seçilmesini Rus elçisine teklif etti (Cevdet, 1972, s. 301). Bulgakov, Osmanlı Devleti'nin teklifini reddederek, halkın Şahin Giray'ı istediğini sadece ona karşı gelen birkaç Mirzanın olduğunu söyledi. İki tarafın da kabul ettiği resmi han hayattayken, onu tahttan indirmeye yönelik faaliyetleri isyan olarak niteledi. Rusya'nın müdahalesinin doğruluğunu savundu. Moskova'ya yapmış olduğu değerlendirmelerde Bulga-

kov, Osmanlı Devleti'nin hem maddi sıkıntılar hem de Avusturya'nın¹ Rusya'yı desteklemesinden dolayı savaşa cesaret edemediğini bildirdi². Kırım'da Şahin Giray'ın tahta çıkarılmasıyla eski düzen de tekrar sağlanmış oluyordu (Lopatin, 1992, s. 65). Fakat bu eski düzen de çok uzun sürmeyecek ve Rusya, Kırım'ı ilhak edecektir.

Kırım'daki isyan bastırıldıktan sonra Rusya'da Kırım'ın Rusya'ya katılması fikri ön plana çıkmaya başladı. Bu fikrin savunucularının en başta geleni Potemkin'di. Potemkin, II. Ekaterina ile yapmış olduğu görüşmede, Kırım'ın ilhak edilmesiyle çok önemli sınırlara kavuşulacağını, yeni sınırlarla Osmanlı Devleti'nin kendileriyle aracısız olarak temas kuracaklarını, Kırım'a sahip olarak Osmanlılara büyük bir darbe indirileceğini, böylelikle Rusya'da hiçbir hükümdarın sahip olmadığı büyük bir şöhrete kavuşacağını, Kırım ile Karadeniz'de egemenlik kurulabileceğini bildirdi. Bu görüşmeden sonra II. Ekaterina, 14 Aralık 1782'de Potemkin'e gizli bir talimat verdi. Bu talimatta II. Ekaterina, Kırım'ın ilhakı için tüm çalışmaların yapılmasını emretti. Emir üzerine Potemkin, 20 Ocak 1783'te De Balmen'e Akhtiar limanının kıyılarını zapt etmesini emretti³. Kuban üzerindeki stratejik noktaların alınması için ise Suvorov'un gerekli hazırlıkları yapması istendi. Ayrıca Kırım'ın ilhakı sırasında Kuzeyden gelebilecek saldırıları önlemek için İsveç ile de bir anlaşma yapıldı. Güney'de gerekli askeri hazırlıklar, düzenlemeler yapıldıktan sonra Potemkin 1783 Mart'ında, Kırım'ın Rusya'ya katılması sürecini yönetmek için güneye gitmeyi kararlaştırdı (Lopatin, 1992, s. 65-67;70). Nisan ayının başlarında Herson'a gelen Potemkin, Kırım'ın işgali için son emirlerini verdi (Brikner, 2004, s. 418). Kırım, Taman ve Kuban Rus orduları tarafından işgal edildi (Ahmet Cevdet, 1972, s. 327). İşgaller sonrası II. Katerina, 8 Nisan 1783'te Rusya'nın, Kırım, Kuban ve Taman yarımadasını ilhak ettiğini açıklayan bir beyanname yayımladı. Yayımlanan beyanname, Kırım Tatarlarının İmparatorluğun diğer tebaası ile eşit muamele göreceklarını, Rusya'da geçerli olan hak ve imtiyazlardan yararlanacaklarını, mallarının, mülklerinin, camilerinin ve dini inançlarını yerine getirme özgürlüklerinin güven altında olduğu belirtiliyordu (Kırım, 1996, s. 6). Bunun yanı sıra beyanname Rusya'nın Kırım'ı neden ilhak ettiğine dair bilgiler de mevcuttu. Buna göre Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesinin zorunluluğunun nedenleri şöyle sıralanıyordu:

1-Rusya, Tatarlara bağımsızlıklarını vererek onların bağımsızlığından bek-

¹ Avusturya hükümdarı II. Joseph, II. Ekaterina ile yapmış olduğu anlaşma gereğince bu sorunda Rusya'nın yanında yer almış ve gemilerin boğazdan serbestçe geçişi, Eflak-Boğdan ve Kırım sorunlarının çözümü için Osmanlı Devleti'ne Rusya ile bir nota vermiştir. Bakınız, (Köse, 2006, s. 327; Ahmet Cevdet, 1972, s. 307).

² Burada şunu da belirtmek gerekir ki 1781'de II. Ekaterina ile II. Josef arasında yapılan ittifakla ortaya konulan Grek Projesinin söylentileri de Osmanlı Devleti'nin endişelenmesine ve Rusya ile Avusturya karşısında geri adım atmasına neden olmuştur. Daha fazla ayrıntı için bakınız (Yüksel, 2017).

³ Rusya ile Osmanlı Devleti arasında 1778'deki Kırım'daki olaylar sırasında, Osmanlı donanmaları Akhtiar limanında uzunca bir süre kalmışlardı. Bu durum hem yarımadayı hem de Rus gemilerini tehlikeye düşürmüştü. (Lopatin, 1992, s. 67). Bundan dolayı buranın güçlü bir şekilde Rusya'nın elinde bulunması gerekiyordu.

lediği neticeyi; yani kendisine ait güneydeki sınırlarının güvenli olmasını elde edememişti.

2-Kırım Tatarlarının bağımsız olarak kendi başlarına yaşama konusunda başarılı olamaması. Sık sık ayaklanmaların çıkması, Şahin Giray Han'ı tahttan indirme girişimlerinin yaşanması.

3-Osmanlı Devleti'nin Kırım Hanlığının işlerine karışmaya devam etmesi ve Tatar toplumunun bir kısmını kendi egemenliği altına geri dönmeleri konusunda ikna etmeye çalışması.

4-Kendi sınırlarının güvenliğini sağlamak için güneyde çok sayıda asker buldurmak ve Kırım'daki isyanları bastırmak için sürekli olarak Kırım'a sefer düzenlemek zorunda kalan Rusya, çok büyük mali zararlara uğramaktaydı (Kryukov, 2009, 109).

Rusya, Kırım'ı ilhakı sonrasında Osmanlı Devleti'nden gelebilecek bir saldırı sırasında kuzey sınırlarını güven altına alabilmek için İsveç ile bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmayla Rusya, Osmanlı Devleti ile çıkabilecek mücadelede İsveç'in tarafsız kalması durumunda Norveç'in İsveç'e katılmasına yardımcı olacağı vadedinde bulundu (Uzunçarşılı, 1995, kısım:2, s. 491). İhtiyatlı davranarak kuzey sınırlarını güven altına alan Rusya, böylelikle tüm güçlerini Osmanlı Devleti üzerine yoğunlaştırma imkânı kazandı. Fakat Osmanlı Devleti Kırım'ın Rusya'ya ilhaknya ne kadar karşı olsa da hemen askeri bir hareket içerisine girmedi.

Sonuç

Kırım'ın ilhakıyla Rusya'nın Karadeniz'e çıkışları önemli ölçüde genişledi ve Rusya büyük bir Karadeniz devletine dönüştü (Timofeenko, 1984, s. 18). Bu durum aynı zamanda Karadeniz'de yeni dengelerin oluşmasına da neden oldu. Rusya, çok uzun zamandır izlediği Karadeniz Devleti olma politikasını gerçekleştirip, güney bölgelerini tehdit eden büyük bir sorundan kurtuldu. Artık Rusya, Kırım'ın ilhakı sonrası Karadeniz'deki yeni konumunu sağlamlaştırmaya yönelik faaliyetler içerisine girdi. Osmanlı Devleti ise Rusya'nın önlenemez yükselişi karşısında tamamen savunmaya geçti. Fakat bunu tek başına yapabilecek güçten de oldukça uzaklaşmaktaydı. Karadeniz'de değişen dengeler, Avrupalıların özellikle de İngiltere ve Fransa'nın, Rusya, Osmanlı Devleti ve Karadeniz politikalarını yeniden oluşturmalarına neden oldu.

Kaynakça

- Ahmet Cevdet Paşa, (1972), **Cevdet Tarihi**, cilt II, Hazırlayan: Dünder Gün-day-Mümin Çevik, İstanbul.
- ANDERSON, Matthew Smith, (2001), **Doğu Sorunu, 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, Çeviren: İdil Eser, İstanbul.
- BAJOVA, A. P., (1998), “DiplomatiyaPriEkaterine II. İ Pavle I (1762-1801 gg): V Gornile Voyni Revolyutsionnih Potryasenniy”, **İstoriya Vneşnoy Politiki Rossii XVIII vek**, Moskova.
- BIRIKNER, Aleksandr G., (2004), **İstoriya Ekaterini Vtoroy**, Moskva.
- DRUJININA, E. İ., (1955), **Kyuçuk Kaynardjiyskiy Mir**, Moskova.
- DRUJININA, E. İ., (1959), **Severnoe Priçernomore v 1775-1800 gg.**, Moskva.
- ERİM, Nihat, (1953), **Devletler Arası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)**, cilt:1, Ankara.
- FISHER, Alan W., (1973), “Rusya’nın Kırım’ı İlhakı”, Çeviren: Refhan Dedeoğlu, **Emel**, yıl 13, sayı 77, Temmuz-Ağustos.
- FISHER, Alan W., (1978), **The Crimean Tatars**, California.
- KIRIMLI, Hakan, (1996), **Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916)**, Ankara.
- KÖSE, Osman, (2006), **1774 Küçük Kaynarca Antlaşması**, Ankara.
- KRYUÇKOV, A. V., (2009), **PrisoedinenieKırma k Rossii i Poslednyaya Tret XVIII- Naçalo XIX vv.**, Saratov 2009.
- LOPATIN, V. S., (1992), **Potemkin i Suvorov**, Moskova.
- MASAEV, M. V., (1997), **Prisoedinenie Kırma k Rossii**, Simferopol.
- TIMOFEENKO, V. İ., (1984), **Goroda Severnogo Priçernomoryavo Vtoroy Polovine XVIII veka**, Kiev.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, (1995), **Osmanlı Tarihi**, c.IV. kısım: 1-2, Ankara.
- ÜLKÜSAL, Müstecib, (1980), **Kırım Türk Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını)**, İstanbul.
- YÜKSEL, Sinan, (2011), **Rusların Karadeniz Devleti Olma Süreci ve Bu Süreçte Rus-Osmanlı İlişkileri**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- YÜKSEL, Sinan, (2017) “1781 Rus-Avusturya İttifakı ve Grek Projesi”, **Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, yıl 2013-1, sayı:23, İstanbul